

RECEPTAREA OPEREI LUI JOSEPH CONRAD (1857-1924) LA NIVELUL TRADUCERILOR

CZU: 81`255.4=00:821.111-3

Ecaterina CRECICOVSCHI
Universitatea de Stat din Moldova
ORCID: 0000-0002-1997-939X

Receptarea lucrărilor lui Joseph Conrad la nivelul traducerilor este un argument firesc care se impune în prezentul studiu, necesitatea investigării problemei date în Est și în Vest fiind determinată, în primul rând, de intenția de a tona terenul pentru a afla dacă neoromantismul și modalitățile narrative de reprezentare ale lui s-au numărat printre prerogativele criticilor din literatura receptoare. În acest scop vom recurge la modelul de cercetare propus de S. Pavlicencu în *Receptarea literaturii spaniole în spațiul cultural românesc* (1995) care implică: 1) receptarea la nivelul traducerilor, ce răspunde instanței cititorului comun; 2) receptarea la nivelul interpretării critice, incluzând lucrările cercetătorilor și criticilor din literatura receptoare despre literatura emițătoare; 3) receptarea prin creații originale, când receptorul este, la rândul lui, producător de opere inspirate din literatura emițătoare sau care abordează teme sugerate de aceasta. Deși este evident că receptarea la nivelul interpretărilor critice este suficientă pentru a lămuri întrebarea formulată, nu le vom ignora și pe celelalte două pentru a avea o viziune complexă asupra ei. Dintre țările unde a fost receptată opera lui J. Conrad, vom face referință, cu precădere, la Polonia, Rusia, România, Marea Britanie și SUA.

Luând în considerație reacțiile împărțite ale polonezilor față de realizările compatriotului lor, urmează să stabilim mai întâi cum au fost receptate creațiile conradiene în țara sa de baștină. La nivelul traducerilor, se atestă că prima (este vorba de romanul *Proscrisul din Arhipelag* (1896)) a fost realizată în 1897, căreia i-a urmat altele. J. Conrad, însă, nu era mulțumit de calitatea lor.

Cuvinte-cheie: *receptare, neoromantism, traduceri, model de cercetare, instanța cititorului comun, literatura receptoare, literatura emițătoare, spațiu cultural polonez.*

THE WORKS OF JOSEPH CONRAD (1857-1924) IN TRANSLATION

Joseph Conrad's work reception at the translation level is an obvious argument in the present study, while the need to investigate the problem in the East and the West was prompted primarily by the intention to find out whether Neoromanticism and its narrative representation were among the prerogatives of the critics in the receiving literature. Hence, the article will resort to the research model proposed by S. Pavlicencu in *The Reception of Spanish Literature in the Romanian Cultural Background* (1995) which involves: 1) reception at the level of translations; 2) reception at the level of critical interpretation; 3) reception through original creations. Although the reception of critical interpretations is enough to clarify the major concern, the present discourse will not ignore the other two to have a complex view of it. Among the countries where J. Conrad's work was received, the study will refer, in particular, to Poland, Russia, Romania, Great Britain and the USA.

Taking into account the divided reactions of the Poles to the achievements of their countryman, this work will first determine how Conradian creations were received in his native country. At the level of translations, it is claimed that the first one (it is about the novel *An Outcast of the Islands* (1896)) which was made in 1897, was followed by others. J. Conrad, though, was disappointed about their quality.

Keywords: *reception, Neoromanticism, translations, research model, common reader instance, receiving literature, sending literature, Polish cultural background.*

Receptarea lucrărilor conradiene este un argument firesc care se impune în prezentul studiu, necesitatea investigării problemei date în est și în vest fiind determinată, în primul rând, de intenția de a tona terenul pentru a afla dacă neoromantismul și modalitățile narrative de reprezentare ale lui s-au numărat printre prerogativele criticilor din literatura receptoare. În acest scop vom recurge la modelul de cercetare propus de S. Pavlicencu în *Receptarea literaturii spaniole în spațiul cultural românesc* (1995) care implică: 1) receptarea la nivelul traducerilor, ce răspunde instanței cititorului comun; 2) receptarea la nivelul interpretării critice, incluzând lucrările cercetătorilor și criticilor din

literatura receptoare despre literatura emițătoare; 3) receptarea prin creații originale, când receptorul este, la rândul lui, producător de opere inspirate din literatura emițătoare sau care abordează teme sugerate de aceasta. Deși este evident că receptarea la nivelul interpretărilor critice este suficientă pentru a lămuri întrebarea formulată, nu le vom ignora și pe celelalte două pentru a avea o viziune complexă asupra ei. Dintre țările unde a fost receptată opera lui J. Conrad, vom face referință, cu precădere, la Polonia, Rusia, România, Marea Britanie și SUA.

Luând în considerație reacțiile împărțite ale polonezilor față de realizările compatriotului lor, urmează să stabilim mai întâi cum au fost receptate creațiile conradiene în țara sa de baștină. La nivelul traducerilor, se atestă că prima (este vorba de romanul *Proscrisul din Arhipelag* (1896)) a fost realizată în 1897, căreia i-a urmat altele. J. Conrad, însă, nu era mulțumit de calitatea lor. Întrebat în 1914 dacă îi plac versiunile în poloneză ale creațiilor sale, scriitorul a ripostat: „O, nu! Niciodată nu mi s-a cerut permisiunea ca ele să fie traduse și mai mult decât atât, ele sunt traduse foarte rău în poloneză. Este o tortură adevărată pentru mine să citesc în limba maternă ceva scris în engleză. Pentru că știu poloneza și franceza bine. Iar traducerile în poloneză sunt așa de neglijente, greșite față de original. În timp ce traducerile în franceză sunt ireproșabile, cele în poloneză o să mă irite întotdeauna. Luați, spre exemplu, acest fragment dintr-o revistă din Lwow. Teribil! Teribil pur și simplu! Chiar și cuvântul „malaiez” este tradus „negru mic”...[1, p. 49]. Inexactități de acest gen au fost remarcate și de unii polonezi care manifestau interes pentru creația lui J. Conrad, printre care scriitoarea M. Dobrowska, ea observând fenomenul, în special, în titlurile traduse ale romanelor conradiene, precum și ale studiilor dedicate autorului. Există, indiscutabil, traduceri reușite, fiind acceptat unanim că principala și cea mai bună traducătoare a prozei conradiene este Aniela Zagorska – nepoata scriitorului. Cât privește ediția completă a opusului conradian (în 27 volume), ea apare în Polonia abia în anii 1972-74. La nivelul studiilor critice, receptarea lui J. Conrad trece prin mai multe etape. Astfel, anul 1925 marchează o reevaluare a importanței scriitorului în spațiul cultural polonez, ostilitatea inițială cedând pozițiile unei considerații înduioșătoare, criticii polonezi începând să se preocupe de aspecte variate ale formulei „Conrad și Polonia” [1, p. 38]: patriotismul autorului, viziunile lui politice, legăturile cu tradiția poloneză etc. În timpul ocupației naziste, care a durat 6 ani, J. Conrad este interzis, cu toate că anume în acea perioadă romanul *Lord Jim* a însuflețit tinerii din rândurile partizanilor, iar în anii 50-55 apare pe lista neagră a Poloniei staliniste. Anul 1957 este un an de cotitură – este anul când interesul pentru J. Conrad în Polonia reînvie la cote maxime, anul când sub ospiciile Academiei de Științe din Polonia, a Uniunii scriitorilor polonezi și a Penclub-ului polonez este sărbătorit Centenarul lui Conrad la Varșovia la care sunt invitați oaspeți notorii ca R. Curle, J. Baines, Dr. I. Vidan ș.a., anul când ies de sub tipar noi ediții ale lucrărilor conradiene și când cele mai cunoscute periodice din țară publică articole și recenzii dedicate creației scriitorului de origine poloneză. Este semnificativ că evenimentul a fost celebrat și de Uniunea scriitorilor polonezi de peste hotare prin editarea unei antologii, tot în același an la Londra cu titlul *Conrad Zywy* („Conrad trăiește”). Volumul cuprinde un material critic important despre stereotipurile politice ale lui J. Conrad, legătura autorului cu mișcarea literară „Polonia tânără”, problema naționalității lui duble, atitudinea sa față de Dostoievski, Tolstoi, Turgheniev, scrisorile tatălui său, cele 18 scrisori nepublicate către J. Galsworthy etc. Relevante sînt în contextul dat și eseurile de la Simpozionul dedicat lui Conrad, publicate în 1958 în *Neophilological Quarterly*. Aici prezintă interes contribuțiile polonezilor W. Chwalewik despre asocierea creației conradiene cu patru școli principale din arta literară: umanismul realist din secolul al XVIII-lea; poezia romantică din secolul al XIX-lea; naturalismul de la sfârșitul secolului al XIX-lea; estetismul finisecular; a lui S. Heltztyński despre J. Conrad – omul și creatorul; a lui W. Tarnowski despre latura creatoare a

minții și opereii lui J. Conrad; ale Rozei Jablkowska despre studiile dedicate lui Conrad din Marea Britanie și SUA și despre studiile poloneze dedicate lui Conrad peste hotare. A. Gillion susține [1, p. 46], de asemenea, că reevaluarea lui J. Conrad în Polonia se datorează în mare măsură și reînvierii interesului pentru creația tatălui său în anii 57-58. Valoroase pentru receptarea lui J. Conrad la nivelul interpretării critice rămân studiile lui Z. Najder și a lui Dr. G. Morf, citate în lucrare. Referitor la receptarea opereii conradiene la nivelul influențelor, printre cercetători [2, p. 50] persistă părerea că deși scriitorul a avut mulți admiratori (S. Zeromski, M. Kuncevicz, M. Dabrowska ș.a.), n-a avut discipoli, poetica conradiană având o influență nesemnificativă asupra prozei poloneze.

Se știe că atitudinea conradiană față de ruși și tot ce-i rusesc, cu unele excepții, era departe de a fi agreabilă, în pofida faptului, în spațiul cultural rus scriitorul s-a bucurat de popularitate atât printre cititori, cât și critici încă din timpul vieții [3, p. 4]. J. Conrad debutează în literatură în 1895, iar prima mențiune despre autor în presa rusă apare deja în 1896, D.M. Urnov semnalând [3, p.3] că pe parcursul timpului toate lucrările finite ale lui J. Conrad au fost traduse. Mai mult decât atât, același exeget afirmă [3, p. 81] că după ce romanele conradiene apăreau în Anglia, ele erau imediat traduse și recenzate în Rusia. Totuși, reacțiile cititorilor erau diferite. *Negrul de pe „Narcis”*, spre exemplu, s-a bucurat de succes printre cititori, în timp ce *Trăsnaia lui Almayer* nu s-a vândut pur și simplu, explicația fiind că scriitorul „părea straniu, neobișnuit” [3, p. 97], situație depășită ulterior. Dintre traducătorii ruși care au contribuit la receptarea lui J. Conrad prin intermediul tălmăcirilor pot fi enumerați A.V. Krivțova, M.E. Abkina, L. Motîliov, I. Bernștein, E.R. Skvairs ș.m.a. Spre deosebire de Polonia, unde ediția completă a operelor lui J. Conrad apare doar în a doua jumătate a secolului al XX-lea, în Rusia, această ediție, în 10 volume, a apărut sub redacția lui E. Lann în 1925. La nivelul interpretărilor critice, receptarea creației conradiene în spațiul cultural rus cunoaște două etape [4, p. 111-112]. Prima etapă vizează anii 20-30, când cercetătorii sovietici surprind în lucrările lui J. Conrad preocupări ca: degradarea unei personalități umane integre (S. Dinamov, 1929), mascarea obiectivă a realității coloniale (N. Rîkova, 1933), complexitatea metodei artistice, influența literaturii ruse asupra scriitorului (E. Lann, 1924/1929), latura romantică a opereii sale și asocierea lui, alături de R.L. Stevenson, cu neoromanticii englezi (F.P. Șiller, 1937) etc. Observăm că, inițial, J. Conrad era receptat în lumina artei decadente și a criticii socialiste, ca, mai târziu, spectrul problemelor elucidate să ia o altă turnură și să crească simțitor. Fenomenul devine și mai sesizabil în a doua jumătate a anilor 50, această etapă caracterizându-se prin abordarea multilaterală și complexă a opereii lui J. Conrad. Încep să apară numeroase articole de I.A. Kașkin, Iu.I. Kagarlițki, B.L. Sucikov, N.Ia. Diakonova, V. Panov, I. Șaitanov, precum și teze de doctor, axate pe teme ca tendințele umaniste în opera scriitorului (M.T. Krugleak, 1967), eroul și conflictul în creațiile târzii ale lui J. Conrad (E.S. Sebejko, 1970), concepția estetică a autorului în perioada timpurie a activității sale (I.A. Voznesenskaia, 1976), subiectul și compoziția romanelor conradiene (B.K. Șilinea, 1977), poetica și problematica prozei scurte (V.V. Țîbuliskaia, 1982), măiestria artistică la J. Conrad (L.A. Ahmecet, 1986). Concluziile etapei date de receptare a scriitorului în Rusia, amintește A.A. Burțev, sunt formulate în studiile lui M.V. Urnov și D.M. Urnov [4, p. 112]. În același timp, este important să subliniem că exegeții menționați și-au adus un aport considerabil la interpretarea operelor conradiene din perspectiva neoromantismului. De asemenea, a fost elaborată bibliografia studiilor critice rusești dedicate lui J. Conrad de Iu.I. Kagarlițki și publicată în Nr. 1 al revistei *Conradiana* (1968). Receptarea lui J. Conrad prin creații originale, la fel ca în Polonia, este mai puțin productivă, deși D.M. Urnov susține că influența conradiană poate fi resimțită la K. Paustovskii [3, p. 112].

Spre deosebire de Polonia și Rusia, în spațiul literar românesc, la nivelul traducerilor, J. Conrad a fost receptat relativ mai slab în timpul vieții și mult mai intens după trecerea sa în neființă. Afirmatia lui D. Protopopescu „că a trăit Joseph Conrad, mulți vor fi aflat la noi din știrea că nu mai e” [5, p. 123], pare să confirme că, la moartea sa, scriitorul englez de origine poloneză rămânea o personalitate destul de puțin cunoscută în România. G. Vereș observă că primele traduceri din J. Conrad încep să apară în 1927, procesul intensificându-se în perioada interbelică, ca după aceea, să fie întrerupt până în 1964 [6, p. 345]. De atunci și până în prezent, sau mai exact până în 1996, traducerile au fost reluate, urmând una după alta în succesiune rapidă, printre traducătorii care au familiarizat cititorul român cu opera conradiană numărându-se P. Solomon, T. Arhip, V. Stanciu, A. Ion Deleanu, I. Gologan, V. Ene, Al. Vlad, G. Gafița, I. Moroiu, E. Herovanu ș.a. Potrivit opiniilor critice, însă, traducerea prozei conradiene a constituit o sarcină deloc ușoară, prezentând „dificultăți redutabile”, iar scriitorul însuși etichetat „unul din cei mai problematici autori de tradus”, deoarece moștenește „retorica frazei victoriene târzii”, „uzează și abuzează (cum observă John Galsworthy) de bogăția sinonimiei englezei literare a începutului de secol, într-o încercare temerară de a cupla abstracțiunea și ambiguitatea unor stări de conștiință limită cu detaliile senzoriale cele mai perceptibile”, dozează savant termenii, sondează „noi piste pentru iluminarea sensului din interiorul unui stil perfect controlat, lipsit de excese estetizante ...” [7, p. 5] etc. În consecință, „nu de puține ori, romanele lui Conrad considerate cu oarecare ușurință drept „aventuri”, au eșuat în versiuni românești discutabile” [7, *Ibidem*]. M. Jucan nu întârzie să accentueze, cu toate acestea, că excepția fericită a unor volume traduse de Ticu Arhip, Petre Solomon, Virgil Stanciu, Alexandru Vlad demonstrează contrariul, dar nu reduce „precauția cu care traducătorul trebuie să se apropie de textul lui Conrad” [7, *Ibidem*]. Probabil aceasta ar fi și una din multiplele cauze de ce opera lui J. Conrad n-a fost tradusă integral în România până acum, prioritate acordându-se romanului și mai puțin prozei scurte sau corespondenței scriitorului. În planul receptării lui J. Conrad la nivelul interpretărilor critice, pot fi distinse câteva categorii de studii. Una dintre ele ar fi diversele ediții periodice – *Lupta*, *Gândirea*, *Curentul*, *Viața*, *Adevărul literar și artistic*, *Dimineața*, *Tribuna* ș.a. unde opera conradiană este comentată prin prisma unui nod de probleme ca locul ei în contextul înfloririi romanului englez (C. Petrescu, 1921), atitudinea politică a lui J. Conrad (B. Brănișteanu, 1925), problema limbilor în care se poate afirma un scriitor (T. Șoimaru, 1926), legătura ei cu literatura exotica (C. Petrescu, 1928), psihologia creației (P. Zarifopol, 1931), includerea lui J. Conrad printre autorii de cărți cu subiecte „marine” (N. Papatanasu, 1943). Relevant în contextul dat este și interviul acordat de L. Rebreanu din *Adevărul literar și științific* (1926), care atestă că prozatorul român a manifestat interes pentru J. Conrad, pe care „crede ... că l-a citit în întregime”. Altă categorie de studii critice include prefetele și postfetele ce însoțesc traducerile, valoroase fiind cele ale lui P. Solomon, M. Pădureleanu, Al. Vlad, M. Bogdan. Semnificative la acest capitol sînt și articolele din monografia și studii concrete, precum cele ale lui D. Protopopescu, A. Bălu, G. Vereș, I. Cazan, M. Pillat. Nu în ultimul rând trebuie consemnate tezele de doctor: *Viziune și tehnică în opera lui Joseph Conrad* (I. Galea, 1976), *Tehnica narativă în lucrările lui H. James, J. Conrad și a V. Woolf* (C. Piticari, 1989), *Călătorie în propriul întuneric al omului. Joseph Conrad și Saul Bellow* (R. Tal, 1994), *Ironia la Joseph Conrad, James Joyce și John Fowles. Proza scurtă* (L. Constantinescu, 1996), *Voci și limbi: Henry James, Joseph Conrad, Stephen Crane, Ford Madox Ford* (C. Chevereșan, 1998). În comparație cu România, în Republica Moldova receptarea lui J. Conrad se află practic într-un con de umbră, referințele critice sînt episodice, iar creația prozatorului este cunoscută doar cititorului avizat, din mediul universitar sau academic, și aproape străină cititorului simplu, deși toate traducerile românești existente se găsesc în bibliotecile noastre. Un fapt

îmbucurător este, totuși, că în ultimul timp Ambasada Poloniei de la Chișinău în colaborare cu Biblioteca Națională au organizat o serată (2004) și o expoziție (2007) dedicate lui J. Conrad, contribuind, la rândul lor, la popularizarea vieții și operei scriitorului în țară.

În timp ce receptarea lui J. Conrad la nivelul creației originale este departe de a fi impunătoare în spațiile culturale polonez, rus și românesc, în cel anglo-saxon asistăm la o situație totalmente opusă, lucrările conradiene influențând considerabil, după cum am mai remarcat și anterior, numeroși autori englezi (F.M. Ford, G. Greene, W.S. Maugham, M. Lowry) și americani (F. Scott Fitzgerald, E. O'Neill, E. Hemingway, W. Faulkner, P. Theroux, W.S. Burroughs, R. Ellison). Și la nivelul interpretărilor critice, realizările vestului la capitolul respectiv le depășesc numeric pe cele din est, cum e și firesc, de altfel, J. Conrad bucurându-se de studii variate și multiple. Trebuie precizat, pe de altă parte, că, la fel ca în est, receptarea lui J. Conrad în vest n-a fost lipsită de întreruperi. Chiar după moartea sa, reputația scriitorului înregistrează un declin vădit și abia în anii 40 se dă startul unei etape noi în evoluția aprecierilor la adresa lui J. Conrad, poziția sa în literatură consolidându-se definitiv de această dată, iar numele scriitorului începând să fie vehiculat în critica academică și mai rar în eseu impresionist [8, p. 248]. De asemenea, în deceniile ce au urmat, atât lucrările conradiene „principale”, cât și cele „minore” au fost supuse unei investigații extinse, intense și exhaustive. Specific receptării lui J. Conrad în spațiul cultural anglo-saxon este și faptul că studiile critice despre autor reflectă modele critice curente. În această ordine de idei, constatăm că anii 30-40 marchează restabilirea reputației conradiene grație cercetărilor lui E. Crankshaw, M. Bradbrook și F.R. Leavis în Anglia și ale lui J.D. Gordan, M.D. Zaubel în America. În anii 50 este în plină desfășurare „reevaluarea academică serioasă” [8 p. 249], printre factorii care au impulsionat-o numărându-se preocupările postbelice, critica universitară, noua critică etc. Critica din anii 60-70 continuă discuția argumentelor lansate de Th.C. Moser și A.J. Guerard vizavi de latura psihologică a creației lui J. Conrad, dar este influențată și de abordarea arhetipală a lui N. Frye, expusă în *Anatomy of Criticism* („Anatomia criticii”, 1957). Preocupări prioritare la etapa respectivă devin viziunile filosofice și politice ale autorului, legătura sa cu ideologiile dominante din secolul al XIX-lea, formația sa continentală. Tot acum, tezele de doctor elaborate în SUA scot în evidență deficiențele textului conradian, punând bazele cercetărilor textuale. Se organizează conferințe în Texas, Miami, Canterbury, San Diego. În plus, anii 60-70 anunță interesul în retorică și naratologie. Dintre contribuțiile acestor ani prețioasă pentru studiul nostru este lucrarea lui D. Thorburn – *Conrad's Romanticism* („Romantismul lui Conrad”, 1974). Aprecierile critice din anii 80-90 poartă amprenta direcțiilor critice apărute de curînd: poststructuralismul, noul istorism, feminismul ș.a., propunând o abordare extrinsecă a lui J. Conrad. Critica conradiană recentă proiectează tendințele contradictorii ale dezbaterilor interpretative, reevaluând implicit sau explicit lucrări concrete de-ale scriitorului. Incitante din perioada amintită și până în prezent rămân studiile critice ale lui J. Hunter, J. Berthoud, C. Watts, A. Fogel, H. Bloom, D. Erdinast-Vulcan, R. Nadelhaft, G.M. Moore ș.a.

După cum ne-am putut convinge, receptarea lui J. Conrad în Polonia, Rusia, România, Anglia și America demonstrează clar că latura romantică a lucrărilor scriitorului sau tehnica narativă utilizată a constituit un centru de interes pentru cercetători. Puțini sunt, însă, exegeții, cu excepția celor din est, care au operat cu termenul *neoromantism*, ceea ce ne obligă să-l elucidăm, să confruntăm teoriile existente la tema respectivă în est și în vest, ca să stabilim în ce măsură persistă principiile doctrinei investigate în opera conradiană și doza de noutate care i-o conferă.

Referințe bibliografice:

1. GILLION A. *The Eternal Solitary. A Study of Joseph Conrad*. New York: Bookman Associates, Inc., 1966. ISBN-10:1258152657.
2. ПОМЯНОВСКИЙ Е. *Кому сегодня нужен Джозеф Конрад*. În *Новая Польша*, No. 7-8, 2004. <https://novapolshcha.pl/pdf/2004/07-08.pdf>.
3. УРНОВ Д.М. *Джозеф Конрад*. Москва: Издательство «Наука», 1977.
4. БУРЦЕВ А.А. *Английский рассказ, конец XIX – начало XX века: Проблемы типологии и поэтики*. Иркутск: Издательство Иркутского университета, 1991. РГБ ОД, 71:92-10/128-7.
5. PROTOPOESCU D. *Fenomenul englez*. București: Editura Grai și Suflet - Cultură Națională, 1996. ISBN: 978-606-8366-15-9.
6. VEREȘ G. *A Course in Nineteenth Century and Early Twentieth Century English Literature and Civilization*. Part I, The Novel. Iași: Universitatea „Al. I. Cuza”, 1986.
7. JUCAN M. *Fabulă despre vină și inocență*. În *Tribuna. Săptăminal de cultură*, Nr. 37 (2206), 12-18 septembrie, 1996.
8. *THE CAMBRIDGE COMPANION TO JOSEPH CONRAD*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. ISBN: 9780511999437.